

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Історія та культура України»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 «Психологія» (практична психологія)

за темою №9. Лекція 12: Держава Україна на сучасному етапі

м. Харків 2023 рік

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол
від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник:

Завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор
історичних наук, професор Греченко В.А.

Рецензенти:

Завідувач кафедри українознавства Харківського національного
університету внутрішніх справ, доктор філологічних наук, професор Чорний
І.В.

Професор кафедри історії України ХНУ ім. В.Н. Каразіна, доктор
історичних наук, професор Посохова Л.Ю

План лекції

1. Зовнішньополітична діяльність.
2. Національно-культурне відродження України.
3. Державна символіка України та її історичне походження.

Текст лекції

1. На міжнародній арені Україна як співзасновник ООН з'явилася ще у 1945 р., але на той час її суверенітет був суто формальним, обмеженим загальносоюзними і партійними структурами. Шлях до самостійного зовнішньополітичного курсу відкрився лише у 1991 р., із здобуттям незалежності. Саме відтоді бере початок її утвердження у світовому співтоваристві.

З проголошенням незалежності перед Україною постала низка складних зовнішньополітичних проблем, зокрема, визначення характеру зв'язків з країнами колишнього СРСР (передусім, з РФ), стосунків із США, участі у міждержавних об'єднаннях та європейській інтеграції, вимірів зовнішньоекономічної діяльності, відношення до ядерної зброї та роззброєння. У процесі теоретичного осмислення та практичної діяльності у названій сфері поступово формувалася стратегія зовнішньополітичної діяльності.

Вирішення низки зовнішньополітичних питань ускладнювалася багатьма факторами:

- потужними процесами глобалізації, які підривають стабільність національних політичних інститутів і стимулюють тенденцію перенесення частки національного суверенітету до над- та міждержавних інститутів.
- необхідністю пов'язувати зовнішньополітичний курс із загальним поступом модернізації;
- відсутністю досвіду практичної роботи у вказаній сфері;
- загальною розмитістю державотворчої роботи, властивій країнам перехідного типу;
- суперечностями у середовищі політичного класу України щодо визначення пріоритетів та цілей зовнішньої політики.

Українська дипломатія активно працює в рамках *Організації Об'єднаних Націй* (ООН). Наша країна має рівні права з усіма іншими її членами в *Генеральній Асамблеї* ООН, декілька разів обиралася непостійним членом *Ради Безпеки*.

Під егідою ООН у багатьох „гарячих точках” здійснюють миротворчу діяльність українські Збройні сили.

Україна намагається стати повноправним учасником європейської інтеграції, чому сприяє її участь у багатьох міжнародних та регіональних об'єднаннях, зокрема, в „*Організації по безпеці і співробітництву в Європі*” (ОБСЄ, до грудня 1994 р. мала назву *Нарада по безпеці і співробітництву в Європі* – НБСЄ). Завдяки зусиллям НБСЄ/ОБСЄ розроблено й зафіксовано міжнародні зобов'язання, які сприяли збереженню стабільності на

європейському континенті за часів „холодної війни”. Україна вступила до НБСЄ 30 січня 1992 р., незабаром після проголошення незалежності. Наша країна бере активну участь в обговоренні питань розвитку європейського діалогу, виступає за удосконалення інститутів і механізмів ОБСЄ, зміцнення її ролі в європейському просторі безпеки, підвищення превентивного та миротворчого потенціалу цієї організації. Шлях до інших європейських структур проліг через входження України до *Ради Європи* (РЄ), впливової у світі організації, створеної ще у 1949 р. з метою консолідації демократичних режимів і розповсюдження цивілізованих норм співжиття народів. Рішення про приєднання України до РЄ було прийнято ВР 31 жовтня 1995 р. основуючись на *Рекомендації ПАРЄ* та запрошенні Комітету міністрів РЄ. 9 листопада 1995 р. Україна набула офіційного статусу повноцінного члена Ради Європи. Тим самим наша країна визнала можливість контролю з боку цієї організації над реалізацією у себе європейських стандартів прав і свобод.

Велике значення для нашої країни має участь української делегації в *Європейській комісії за демократію через право* („*Венеціанській комісії*”) – правовому і консультативному органі Ради Європи. Вона здійснює експертизу законів та законопроектів в галузі конституційного права, а також законів про політичні партії, про судоустрій, про захист прав людини тощо. Представники Венеціанської комісії неодноразово проводили моніторинги в нашій країні. Висновки цієї комісії, які базуються на експертизі високопрофесійних юристів, мають рекомендаційний характер.

Стрижнем європейської інтеграції України є відносини з *Європейським Союзом* (ЄС), найвпливовішою і найавторитетнішою на континенті організацією. Підструктурами ЄС є *Комісія*, *Європарламент* і *Суд ЄС*. Інтеграція в рамках ЄС вважається для країн претендентів визнанням їх успіхів у справі ринкових перетворень і демократичних відносин. За два десятиліття співпраці України з ЄС досягнуто чимало помітних результатів.

Змістовним, але водночас і складним був двадцятипятирічний досвід міждержавних відносин України і найбільш могутньої країни світу, Сполучених Штатів Америки. Попервах американський уряд з пересторогою відносився до постанов на теренах колишнього Радянського Союзу нової незалежної держави.

У ході офіційного візиту Президента України Л. Кравчука до США (3-7 березня 1994 р.) було підписано заяву про розвиток співробітництва. 11-12 травня 1995 р. Україну з офіційним візитом відвідав Президент США Б. Клінтон. У вересні 1996 р. уперше в історії двосторонніх відносин в офіційному українсько-американському комюніке було вжито формулу „стратегічне партнерство”, яке передбачає більш міцну взаємодію країн у сферах зовнішньої політики і економіки. Відносини партнерства і довіри підтвердив наприкінці 1997 р. політ американського космічного корабля за участю першого космонавта незалежної України Л. Каденюка.

Упродовж останнього десятиліття відносини України з НАТО зазнали відчутної трансформації. В „Декларації про державний суверенітет” Україна чітко заявила про свій намір в майбутньому стати нейтральною країною. А в

„Основних напрямках зовнішньої політики України” позаблоковість визначалася однією з домінант зовнішньої політики.

У 2002 р. Президент України оголосив про можливість і бажаність вступу до НАТО. Співробітництво України з Північноатлантичним альянсом розгортається в різних сферах. Україна бере активну участь у багатьох заходах, передбачених програмою „ПЗМ”, зокрема, у спільних військових навчаннях.

У спадок від Радянського Союзу незалежній Україні дістався третій за потужністю у світі ядерний потенціал. Відносно статусу і перспектив ядерної зброї у суспільстві одразу ж склались дві діаметрально протилежні точки зору: 1) атомна зброя має стати одним з найголовніших гарантів незалежності, а тому слід підтвердити статус ядерної держави, незважаючи на великі матеріальні затрати по її обслуговуванню й зберіганню, та неоднозначне відношення до цього з боку інших країн; 2) за причини великих матеріальних затрат і з огляду на принципи зовнішньої політики розпрощатися з атомною зброєю. Українське суспільство і переважна більшість політиків пристали до другої позиції. Як підтвердив історичний досвід, ця позиція була єдино вірною. Світове співтовариство з підозрою відносилося до новоутвореної держави з таким могутнім потенціалом. Майже всі міжнародні проекти допомоги та співробітництва пов'язувались з відмовою України від ядерної зброї.

Вирішальні події ядерного роззброєння відбувалися протягом 1994-1995 рр. 14 січня у Москві було підписано тристоронню угоду між Україною, США і Росією про вивезення стратегічної ядерної зброї з України. Остаточне питання про ядерний статус України було знято 16 листопада того ж року, коли ВР ухвалила закон про приєднання до ДНЯЗ в статусі без'ядерної держави за умови надання гарантій з боку великих держав. Вже 5 грудня 1994 р. на зустрічі НБСЄ США, Велика Британія і Росія поставили свій підпис під *Меморандумом про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до ДНЯЗ* у новому статусі. Одночасно аналогічні гарантії Україні надали Франція і Китай. Влітку 1996 р. ядерне самороззброєння України було завершено – останні ядерні боеголовки були вивезені з території України, а їхні пускові шахти (поблизу м. Первомайська Миколаївської обл.) підірвані.

Співробітництво з діаспорою йде по таких основних напрямках: 1) сприяння правовому захисту українців, які проживають за кордоном; 2) розв'язання проблем їхнього національно-культурного відродження; 3) забезпечення освітніх потреб української діаспори; 4) розвиток соціально-економічного співробітництва з українською діаспорою; 5) забезпечення добровільного повернення етнічних українців на Батьківщину.

2. Проголошення незалежності України створило принципово нові умови для розвитку національної культури. Необхідно перебороти негативну спадщину в сфері культури, що залишилися від радянських часів: партійно-класовий підхід до оцінок досягнень культури; русифікацію; залишковий

принцип у фінансуванні культури. Головною задачею культурного будівництва стало національно-культурне відродження України.

У 1991 р. Верховна Рада України прийняла Закон “Про освіту”, де школа визначалася як основа духовного розвитку держави. Реалізація закону передбачає зміцнення матеріально-технічної бази освіти, видання нових підручників, урізноманітнення форм і методів навчання, широке впровадження в навчальний процес досягнень науки і техніки. Освітня система стає гнучкішою і різноманітнішою. Разом із державними з’являються приватні ліцеї, коледжі, гімназії. Зроблено деякі кроки до гуманізації освіти. Важливою задачею є забезпечення виконання в навчальних закладах “Закону про мови в Українській РСР”, прийнятого ще в 1989 р., що передбачає перехід на україномовний режим навчального процесу. За декілька років кількість першокласників, що навчаються українською мовою, зросло з 43,5 до 67,7 %, а у вищих навчальних закладах українською мовою викладання велось в 37 % академічних груп. Проте ці процеси в східному і південному регіонах відбуваються повільно. Відбулася реорганізація керування освітою – із метою поліпшення зв’язку між системою середньої і вищої освіти були об’єднані Міністерство народної освіти і Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти в одне – Міністерство освіти і науки України. Здійснюється перехід на триступеневу підготовку у вузах – бакалавр, спеціаліст, магістр. Вузи стають більш автономними у своїй діяльності. Проте економічний стан істотно впливає на розвиток освіти, його фінансування, стан робітників цієї сфери

У достатньо складному становищі виявилася наука. Позначилася багаторічна фактична ізоляція української науки від світової і одностороння орієнтація на російську, недостатня матеріально-технічна база. Центром науки, як і раніше, залишається Академія наук, якій надано у 1994 р. статус національної. Серйозними проблемами є недостатня розробка фундаментальних досліджень і дуже слабе впровадження нових технологічних досягнень у виробництво (впроваджується лише 10 % розробок). Загальна кількість науковців на Україні – майже 300 тис. – в два рази більше, ніж у Франції, але ефективність їхньої праці набагато нижча, ніж у Європі. Визначні успіхи досягнуті в сфері гуманітарних наук, особливо історичній.

Літературні процеси теж характеризуються оновленням змісту, методів творчості, позбавленням від ідеологічної цензури. Можна виділити дві фази в літературному процесі 1990-х років. На початку 1990-х років вільна літературна діяльність була способом вираження набутої свободи і автори намагалися творити відроджену національну літературу. З другої половини десятиліття розвинулися численні різноманітні літературні напрямки, причому література стала набувати все більше дидактичного характеру.

В Україні співіснує три літературні покоління. Перше покоління складають шістдесятники та їхнє коло (Л. Костенко, Д. Павличко, І. Драч, В. Дрозд, В. Яворівський). Багато представників цього соціально активного покоління інтегрувалися у владні структури, стали членами комітетів

державних премій. Друге покоління вісімдесятників – це письменники, які почали публікуватися за умов уже послабленої цензури (О. Забужко, Н. Білоцерківець, Ю. Андрухович) було менш соціально ангажованим і мало тенденцію до іронічного та меланхолійного ставлення до життя. Антологія творів цих письменників під назвою «Вісімдесятники» вийшла в 1990 році. Третє покоління представляє письменників дев'яностих років (С. Жадан, І. Андрусяк, Т. Прохасько, М. Кияновська). Це покоління вже не було концентроване на вивільненні від цензури і розвинуло велику кількість різноманітних стилістичних напрямків.

Одним з найпопулярніших авторів в Україні є Люко Дашвар, чиї твори належать до бестселерів і друкуються нетипово великими для сучасної видавничої ситуації сотисячними тиражами. Численними преміями відзначені твори подружжя письменників-фантастів Марини та Сергія Дяченків. В жанрі детективу пишуть Леонід Кононович, Андрій Кокотюха та Ірен Роздобудько. Василь Кожелянко відомий своїми творами з альтернативної історії. Твори російськомовного українського письменника Андрія Куркова перекладені багатьма мовами та відомі у Європі. Великої популярності набули драматичні твори Леся Подерев'янського, які відзначаються широким використанням нецензурної лексики, суржику та написані в гумористично-пародійний спосіб. На поприщі історичних та детективних романів багатьма преміями відмічалися твори Василя Шкляра. Його містично-детективний роман 1999 року «Ключ» витримав понад 12-ть видань (станом на 2009 рік) та перекладено кількома мовами. Розголосу також набув історичний роман 2009 року «Залишенець Чорний ворон», який піднімає заборонену та замовчувану за радянських часів тему боротьби українських повстанців проти більшовиків в 1920-х роках. В 2008 році російський переклад роману Сергія Жадана «Anarchy in the UKR» увійшов до короткого списку літературної премії «Національний бестселер» і одержав грамоту «Книга року» на Московській книжковій виставці-ярмарку. Згідно з рейтингом німецької телерадіокомпанії SWR, в 2009 році німецький переклад збірки «Гімн демократичної молоді» Сергія Жадана посів перше місце серед рекомендованих іншомовних книжок, у якому роман Льва Толстого «Анна Кареніна» був на сьомому місці.

Проте тривожна тенденція склалася з книговидавництвом українською мовою. Україномовний наклад складає 27 % від усього книжкового накладу.

Деякі позитивні зсуви помітні в кіномистецтві, створюються україномовні фільми. На XXXVI кінофестивалі в Сан-Ремо українському фільму «Ізгой», створеному за мотивами повісті А. Димарова (режисери В. Савельєв і А. Браунер) присуджений Гран-прі. У 2003 році в основному конкурсі Берлінале, отримав Срібного ведмедя фільм українського аніматора Степана Ковалю «Йшов трамвай № 9». У 2005 році стрічка «Подорожні» молодого українського режисера Ігоря Стрембіцького отримала Золоту пальмову гілку за короткометражний фільм.

Важливий внесок у розвиток театрального мистецтва в 90-х рр. внесли режисери Р. Віктюк, С. Донченко, Б. Шарварко, А. Жолдак, актори Б. Ступка,

А. Роговцева, Н. і О. Сумські, А. Хостікоєв, Л. Задніпровський, Б. Бенюк. Нині в Україні щорічно відбувається низка міжнародних театральних фестивалів, що засвідчили свій авторитет у Європі: «Київ травневий» у Києві, «Золотий Лев», «Драбина» та "Драма.UA" у Львові, «Тернопільські театральні вечори. Дебют» у Тернополі, «Мельпомена Таврії» у Херсоні, «Різдвяна містерія» в Луцьку, «Інтерлялька» в Ужгороді.

Позитивні зміни відбуваються в роботі українського телебачення. Підвищився аналітичний рівень інформаційних передач, ток-шоу, урізноманітнилися розважальні програми. Найпопулярнішим телеканалом України є 1+1. Про це свідчать рейтинги. Заснований у 1995 р. він охоплює своїми «телехвилями» близько 47 мільйонів населення. Призи та нагороди у сфері телекомунікацій найчастіше забирають журналісти – представники саме «1+1».

Значними можна назвати досягнення в сфері пісенної творчості. Регулярно відбуваються пісенні фестивалі “Червона рута”, “Пісенний вернісаж”, “Пісня року”, “Таврійські ігри”. Велику популярність здобули естрадні співаки Т. Кароль, О. Пономарьов, група «Океан Ельзи» (вокаліст Святослав Вакарчук).

Великих успіхів досягли українські спортсмени на літніх Олімпійських іграх 1996 р. у м. Атланта (США), зайнявши почесне 9 командне місце й увійшовши в число головних спортивних країн світу. Українська плавчиха Яна Клочкова стала чотириразовою чемпіонкою Олімпійських ігор у Сіднеї (2000 р.) і Афінах (2004 р.). Українські боксери Віталій та Володимир Клички стали чемпіонами світу у суперважкій категорії у найпрестижніших версіях професіонального боксу (2004 – 2012 рр.). Капітан збірної України з футболу Андрій Шевченко був визнаний у 2004 р. кращим футболістом Європи, отримавши найпрестижніший приз “Золотий м’яч”. Значних успіхів досягла збірна України з футболу на чемпіонаті світу 2006 р. в Німеччині, увійшовши до вісімки найкращих команд чвертьфіналу (тренер О. Блохін). У 2009 р. Команда «Шахтар» (Донецьк) завоювала Кубок УЄФА з футболу. Український спортсмен О. Пономарьов став чемпіоном світу з шахів (2002 р.). Україна успішно провела чемпіонат Європи з футболу у 2012 р., хоча наша збірна не досягла істотних результатів.

До культурно-політичних досягнень слід віднести створення системи нагород України. Сюди входять Почесна відзнака Президента, ордени Богдана Хмельницького, Ярослава Мудрого, Княгині Ольги, відзнака “За мужність”.

3. Україна як суверенна держава має власні державні символи. Державні символи – це закріплені в законодавстві країни офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, що в короткій формі виражають одну чи кілька ідей політичного, національного, історичного характеру і символізують суверенітет держави.

Згідно з ст. 20 Конституції України державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Державний прапор шляхом добору певних кольорів символізує певні ідеї національно-політичного та історичного характеру. Відповідно до Закону України від 28 січня 1992 р. “Про Державний Прапор” Верховна Рада визначила співвідношення ширини прапора до його довжини як 2:3. Закон передбачає підняття прапора на будинках органів державної влади й управління, органів місцевого самоврядування, дипломатичних представництв України за кордоном, під час офіційних зустрічей на найвищому рівні, на відкритті спортивних змагань. Державний Прапор синьо-жовтого кольору є на морських судах та літаках міжнародних рейсів України.

Синьо-жовті кольори вперше згадуються близько 1410 р. на корогвах Галицько-Волинського князівства. На них ще на синьому полі був зображений золотий лев. Жовто-блакитний прапор мали й запорізькі козаки, які використовували його в мирний час, на відміну від бойового стягу малинового кольору. Сині і жовті кольори містилися і у гербах українських земель, міст і старшинських родів. З XVIII ст. ці кольори присутні на полкових прапорах Київського, Лубенського, Полтавського, Чернігівського, Ізюмського козацьких полків. Вони ж використовувалися при зображенні багатьох гербів українських гетьманів та козацької старшини (гетьманів Дорошенка, Брюховецького, Розумовського, кошового отамана Калнишевського, полковників Нечаїв, Богунів). Традиція поєднання жовтого і блакитного кольорів поширюється і на герби тогочасних міст України: Києва, Лубен, Миргорода, Прилук, Чернігова, Ніжина та ін. Але найбільшого поширення ці кольори набувають на західноукраїнських землях. Прапори, на яких домінувало поєднання жовто-блакитних фарб, було піднято над міськими ратушами у містах Самборі, Станіславові, Коломії, Стрию, Сяноку. Блакитні жупани й жовті свити носили учасники гайдамацького руху у XVIII ст. У 1848 р. у Львові на ратуші вперше було піднято жовто-блакитний прапор у вигляді двох горизонтальних смуг, тобто приблизно як тепер. Ця ідея, започаткована Головною Руською Радою, була підхоплена спортивно-просвітницькими організаціями, які почали діяти на Галичині наприкінці XIX ст. (в першу чергу “Соколами”). Після з’їзду “Соколів” та “Січей” у 1911 р. починається широке використання жовто-блакитного прапора на різних масових заходах, зокрема під час відзначення 50-річчя з дня смерті Т.Г. Шевченка (1911 р.), 100-річчя з дня його народження (1914 р.) та ін. З 1914 р. Січові стрільці під такими ж прапорами воювали на полях Першої світової війни. Жовто-блакитні прапори масово з’являються на маніфестаціях українців після перемоги Лютневої революції 1917 р., під ними формувалися й перші українські національні військові з’єднання. У березні 1918 р. Центральна Рада затвердила державний герб і державний прапор УНР. За гетьмана П. Скоропадського жовто-блакитний прапор був замінений на блакитно-жовтий. Блакитно-жовті прапори затвердили уряди Західноукраїнської Народної Республіки 13 листопада 1918 р. у Львові і Підкарпатської Русі як складової частини Чехословаччини. Перший сейм

Карпатської України 15 березня 1939 р. в м. Хусті ухвалив блакитно-жовтий державний прапор.

Згідно з Конституцією України Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням Малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького. Головним елементом Великого Державного Герба України є знак княжої Держави Володимира Великого.

Перша літописна згадка про тризуб як князівський знак Київської Русі датована X ст. Вона збереглася у болгарському рукописі “Хроніка Манасії” (XIV ст.), де зображені воїни – дружинники князя Святослава, у руках яких прапори увінчані тризубцем. Тризуб зображувався на монетах великого князя Володимира Святославовича, а згодом Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха.

Зараз існує понад 40 версій, які пояснюють походження та інтерпретують суть тризуба. Всі дотеперішні пояснення тризуба можна зібрати в 6 головних груп, що об’єднують однорідні гіпотези: 1) символ державної влади (верхня частина скіпетра або корони); 2) церковна християнська емблема (Трійця, голуб святого Духа); 3) військова емблема (франціска (спис з подвійною сокирою), якір, лук зі стрілою, шолом, сокира, спис з тризубчастими вістрями); 4) геральдично-нумізматична фігура (норманський крук чи сокіл, генуезько-литовський портал); 5) монограма (сплетіння кількох початкових літер у вигляді вензеля для позначення імені, слова або виразу), (схематичне зображення слова воля, символ влади над трьома (небесним, земним, підземним) світами, літери “Ш”, яка означала цифру 3, символ поєднання минулого, сучасного та майбутнього); 6) геометричний орнамент (стилізована квітка (трисвічник), колос).

Державним Гімном України є національний гімн на музику Михайла Вербицького зі словами, затвердженими законом (над мелодією працювали й інші українські композитори, зокрема Кирило Стеценко). Музика до Гімну народилася в 1864 р., коли Львівський український центр показав спектакль письменника К. Гейнча “Запорожці”. Тут вперше було виконано пісню “Ще не вмерло Запорожжя”, яку з захватом зустріла публіка. Це була музика М. Вербицького – мелодія майбутнього Гімну України. Ця мелодія “Ще не вмерла Україна” затверджена Верховною Радою України 15 січня 1992 р.

6 березня 2003 р. Верховна Рада України затвердила текст Державного Гімну України у другій редакції історичного тексту П. Чубинського, перші рядки якого такі:

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.